

T.C.
ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
İLÂHIYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ
Cilt: 16, Sayı: 1, 2007
s. 321-350

Ebû Nuaym ve Et-Tibbu'n-Nebevî İsimli Eseri Üzerine

Mustafa Dönmez

Dr., Brüksel İslami İlimler Fakültesi Dekanı

Özet

H. IV-V./m.X-XI. asırlarda en dikkat çeken şahsiyetlerinden birisi hiç kuşkusuz Ebû Nuaym el-İsfahânîdir. Hadis ilmindeki şöhretinin yanında Ebû Nuaym'ın, fikih, akâid, tarih ve tasavvuf gibi diğer İslâmî ilimlerde de önemli bir birikiminin olduğu biraktığı eserlerden açıkça anlaşılmaktadır. Onun et-Tibbu'n-Nebevî adlı eseri, Hz. Peygamber ve sahâbenin tıp bilgisi ve tibbi uygulamalarına ilişkin, çok sayıda hadisi, geniş bir tasnif çerçevesinde toplayan, nebevî tıp literatüründe yerini almış ilk kaynaklardan birisidir. Eser tıp kitabı sistematигine benzer tarzda ayrıntılı bir şekilde düzenlenmek suretiyle benzerleri arasında istifadesi kolaylaştırılmıştır. Her birine "Makale" adı verilen yedi bölüm şeklinde yazılan eserdeki bölüm başlıklarını şöyledir: birinci bölüm, "İlmîn Fazileti ve Tıp Bilgisinin Üstünlüğü"; ikinci bölüm, "İnsan Anatomisi ve Sağlığın Korunması"; üçüncü bölüm, "Hastalıkların İsimleri ve Hastanın Tedavisi"; dördüncü bölüm, "İlaçlar ve Faydalari"; beşinci bölüm, "Hasta Bakımı, Nekâhat Dönemindeki Hastanın Beslenmesi ve Kuvvetli Gidalar"; altıncı bölüm, "Meyveler" ve Yedinci bölüm, "Etler ve Etlerden Yararlanma". Nebevi Tibb'in bütün yönlerini ele alan orijinal bir kaynak niteliğindeki bu eserde kullanılan

hadislerin büyük bir bölümü sahih olmakla beraber bazı zayıf ve uydurma hadislere de rastlanmaktadır.

Abstract

Abû Nuaym al-İsfahânî and his al-Tibb an-Nabawî

In the Islamic world of the 4th-5th AH/ 10th-11th century, there lived important scholars not only in the study of hadith but also in other fields of religious knowledge. One such significant figure among the Hadith scholars of the time was Abu Nuaym al-İsfahânî. From his writings one can clearly see his scholarly expertise not only in the field of hadith but in fiqh, aqaaid, history and tasawwof as well. Al-Tibb An-Nabawî that is one of the major references in the literature of the Tibb an-Nabawî. It is a widely classified collection of a number of hadiths that narrate the recommendations and practice of healing by the Prophet and the Sahaabah. One important feature of the book is that it has a systematic structure of content that can be likened to a medical treatise which in turn makes it an easy-to-use reference book. The book is composed of seven chapters each called ‘maqâlah’. The following are the titles of these ‘maqâlât’: 1. The Virtue of Knowledge and the superiority of the science of Medical Knowledge, 2. Human Anatomy and Health Protection, 3. Names of Illnesses and the cure of patients, 4. Medicines and their benefits, 5. Taking care of and the feeding of patients, 6. Fruits, 7. Meats and their benefit to health. In this original reference work that deals with various aspects al-Tibb an-Nabawî, many ahadith are considered to be authentic though a few weak and fabricated ahadith also exist.

Anahtar Kelimeler: et-Tibbu'n-Nebvi, Ebû Nuaym, Hadis, Peygamber, Tıp.

Key Words: Prophetic Medical, Abû Nuaym, Hadith, The prophet, Medical.

Giriş

İnsanlık tarihi boyunca, Allah'ın yol gösterici olarak görevlenirdiği peygamberler, ilâhî mesajları ilemenin yanında, insanların günlük hayatlarında karşılaştıkları problemlerle de ilgilenmişlerdir. Esasen, peygamberlerin günlük hayatın çeşitli konularına dair yaptıkları tavsiyeler, bir yerde nübüvvet görevi kapsamında da değerlendirilebilir. Sözü edilen tavsiyelerin sınırlarının doğru olarak belirlenmesi ise, peygamberlik kurumunun doğru anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

İnsanların ruh ve beden sağlıklarını korumaya yönelik tedbirlerin de, peygamberlerin, bütünüyle insan fitratına uygun olan bu yöndeki tasarrufları arasında yer aldığı söylenebilir.

Hazreti Peygamberin her sözü ve uygulaması başta sahabeye olmak üzere bütün müslümanlar tarafından titizlikle takip edilmiş ve yaşama biçimini haline getirilmeye çalışılmıştır. Günlük hayatla ilgili uygulamalar da, neredeyse aynı kapsama değerlendirilmiştir. Bu anlayışın izlerine, daha sonra telif edilen hadis kaynaklarının bir çoğunda rastlamak mümkündür. Nitekim hadis kaynaklarında et-tibbu'n-Nebevi ile ilgili özel bölümler ayrılmakla yetinmemiştir, bu sahada müstekil eserler bile yazılmıştır. Bu bağlamda *et-Tibbu'n-Nebevi Literatürü* oluşmuştur. Ebû Nuaym el-İsfahâni'nin *et-Tibbu'n-Nebevi'si*, bu alanda kaynak niteliği taşıyan en eski ve orijinal eserlerden biridir.

I- Kimlik ve Kişilik Yönüyle Ebû Nuaym El-İsfahâni

A. Kimliği

Ebû Nuaym künnesi ile meşhur olan müellifimizin adı, Ahmed b. Abdillah b. Ahmed b. İshak b. Musa b. Mihrân el-Mihrânî el-İsfahâni eş-Şâfiî'dir¹. Onun ismindeki Mihrânî nisbesi, büyük dedesi Mihran'dan, İsfahâni nisbesi, İsfahanlı olmasından, Şâfiî nisbesi ise Şâfiî Mezhebine mensubiyetinden dolayıdır. Acem asıllı olan Ebû Nuaym, bu günde İran'ın büyük şehirleri arasında yer alan İsfahan'da doğmuştur. Doğum tarihi konusunda farklı bilgilere rastlanmakla birlikte² coğunuğun doğru kabul ettiği görüş, hicri 336 senesinin Recep (948 Ocak-Şubat) ayıdır³.

Ebû Nuaym devrin önemli alimlerinden⁴ birinin oğlu olması sebebiyle geniş bir ilmi çevrenin içerisinde dünyaya gelmiş ve

¹ Bkz. Zehebî, *Tezkiretü'l-Huffâz*, Dâru İhyâ'i-Turâs, Beyrut, 1356-1976, III/1062; Sübkî, *Tabakâtü's-Şâfi'iyye*, Dâru Sâdir, Beyrut, ts., III/8; İbn Hallikân *Vefeyâtü'l-A'yân*, Dâru Sâdir, Beyrut, ts., I/91; Kettânî, *er-Risâletü'l-Müstatrafe*, Kahraman yay. İst. 1986, s. 29.

² Bkz. Yâkût, *Mu'cemü'l-Büldân*, Dâru İhyâ'i-Turâs, Beyrut, 1399-1979, I/206; İbn Hallikân, *a.g.e.*, I/91.

³ Bkz. Zehebî, *a.g.e.*, III/1062; Sübkî, *a.g.e.*, IV/18; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Mısır, 1351/1932, XII/45; İbn Tağrıberdi, *en-Nucûmû'z-Zâhire*, Dâru'l-Kütübî'l-Mîriyye, Beyrut, ts., V/30.

⁴ Bkz. Zehebî, *a.g.e.*, III/1094; Sübkî, *a.g.e.*, III/8.

yetişmiştir⁵. Bu durum ona hayatının sonuna kadar kullanabileceği önemli avantajlar sağlamıştır. Nitekim henüz çocukken babasının kendisi adına aldığı icazetlere dayanarak, zengin bir hadis literatüründen rivayet imkanını elde etmiştir⁶. Ayrıca bu icazetler Ebû Nuaym'ı, âli isnad açısından devrinin önemli bir kişisi haline getirmiştir.

Ebû Nuaym, sekiz yaşında iken (h. 344), İsfahan'da başladığı hadis öğrenimini, hadis alimlerinin rihle geleneğine uyarak, Askerimükrem, Kufe⁷, Bagdat⁸, Mekke, Basra⁹, Cürcan ve Nîsaburda¹⁰ sürdürmüştür. Öğrenim hayatında, 'Ali b. Ömer b. Ahmed ed-Dârekutnî el-Bağdâdi (v.385/995), Ebû Bekr Muhammed b. Hüseyin b. Abdillah el-Acurrî (v.360/970), Faruk b. Abdülkerim el-Hattâbî (v.361/971), Ebû Bekr Ahmed b. İbrâhîm el-İsmailî el-Cürcânî (v.371/981), Ebû Ahmed el-Hâkim el-Kebîr (v.378/988), ve Süleyman b. Ahmed Ebû'l-Kâsim et-Taberani (v. 360/970) gibi dönemin onde gelen alimlerinin hadis derslerine devam etmiştir. Kendisinin "Mu'cemu's-Şuyuh" adıyla kaleme aldığı eserinde sadece ders aldığı hocaların hayatlarını yazdığını dair rivayet¹¹ onun başka alimlere kıyasla çok daha fazla kişiden ilim aldığı gösterir niteliktidir. Bu durum Ebû Nuaym'ın bir çok ilim alanında yetişkin olmasını izah eder mahiyettedir.

Hayatını ilme vakfettiği bilinen Ebû Nuaym, öğrenimini tamamladıktan sonra, ömrünün kalan kısmını talebe yetiştirmek ve kitap yazmakla doldurmuştur. Ebû 'Ali el-Hasan b. Ahmed el-Haddâd el-İsfahânî el-Mukrî (v.519/1125), Ahmed b. Abdillâh Ebû Bekr el-Hatîb el-Bağdâdi (v. 463/1071)¹², Abdulgâhid b. Muhammed

⁵ Bkz. Zehebî, *Siyeru Alâmi'n-Nübelâ*, thk. Muhammed Beşşâr, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1403-1983, XVII/454; *el-İber fi Haber men Gaber*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, ts., I/262.

⁶ Bkz. İbn Tağrıberdi, *Nüçûm*, V/30; Sübki, *Şâfi'iyye*, III/8; Zehebî, *Tezkire*, II/262.

⁷ Bkz. Ebû Nuaym, *Zikru Ahbâri İslahân*, ed-Dâru'l-İlmiyye, Delhi, 1405-1985, I/170.

⁸ Bkz. Ebû Nuaym, *Hîyetü'l-Evliyâ*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 1409-1988, X/256; *İsbâhân*, I/170.

⁹ Bkz. Zehebî, *a.g.e.*, III/1092; *Siyer*, XVII/455; Sübki, *a.g.e.*, III/8.

¹⁰ Bkz. Ebû Nuaym, *Hîye*, X/244.

¹¹ Bkz. Zehebî, *a.g.e.*, XVII/455; Sehâvî, *Fethu'l-Mugîs*, Kahire, ts., I/119; Kâtîp Çelebi, *Kesfu'z-Zunûn*, M.E.B. 1971, II/1735, Bağdadlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Arifîn*, Beyrut, ts., I/75; Kettânî, *Müstatrafe*, 137.

¹² Daha geniş bilgi için bkz. Zehebî *Tezkire*, III/1093; *Siyer*, XII/270-297; Sübki, *Şâfi'iyye*, III/8.

b. Ahmed el-İsfahânî es-Sabbâğ (v. 518/1124)¹³, Yûsuf b. Hasan et-Tefekkûrî ez-Zencânî (v.473/1080)¹⁴ ve Ebû Bekr b. Ali ez-Zekvânî (v. 419/1028)¹⁵ gibi kişiler yetiştirdiği öğrencileri arasındadır.

Yetiştirdiği pekçok talebenin yanı sıra, insanlığın istifadesine sunulmuş olan, birbirinden değerli yüz elliden fazla eser bırakarak, ilme adanmış doksan dört yıllık ömrünü 430 senesinin Muharrem ayının yirmisinde (23 Ekim 1038) tamamlayan Ebû Nuaym, İsfahan'ın Merdübân adlı mahallesine defnedilmiştir¹⁶.

B- Kişiliği

Kaynaklarda Ebû Nuaym'ın, vaktini öğrenmeye, öğretmeye ve eser yazmaya harcayan bir muhaddis olduğu, hatta çoğu zaman yolda yürürken bile hadis dinlediği veya okuduğu, vaktini hiçbir zaman ilimden uzak geçirmediği ifade edilmiştir. Onun bu halini İbn Merdûye (v. 498/1104-1105) şöyle tarif etmiştir: "Ebû Nuaym, ilim taliplerinin kendisinden istifade edebilmek için uzun seyahatlara çıktıkları, hadis almak için kendisini ziyaret ettikleri bir kimseydi. Dünyanın her tarafından birçok hafız onun yanında toplanır, sabahdan öğleye kadar sırayla, kendisine hadis okurlardı. Öyle ki, Ebû Nuaym evine gitmek için kalkıp sokağa çıktığında dahi, yolda kendisine bir cüz okunurdu ve o bundan asla rahatsız olmazdı. Sanki Ebû Nuaym'ın bütün gidası hadis dinlemek ve öğretmekti"¹⁷.

Birçok biyografi yazarı Ebû Nuaym'ın kişiliğinden övgüyle bahsetmiştir. Mesela Zehebî'nin onun hakkında söyledişi, "büyük hafız, asının muhaddisi ve mutasavvifi"¹⁸ şeklindeki ifadesi, hadis ilmindeki büyülüğünü ortaya koyar niteliktedir. Sübki ise, onun hakkında şu ifadeleri kullanmıştır: "Ebû Nuaym, büyük bir imam, hafız ve sûfî idi; fıkıh ve tasavvufu cem' etmiş, hadis hifzında ve zabıtında zirveye ulaşmıştır. Allah'ın, gerek rivayet gerekse dirayet konusunda kendisine çok yüce bir mertebe bahsettiği bir âlim idi"¹⁹.

¹³ Daha geniş bilgi için bkz. Zehebî, *a.g.e.*, IV/1270.

¹⁴ Daha geniş bilgi için bkz. Zehebî, *Siyer*, XVIII/551-2.

¹⁵ Daha geniş bilgi için bkz. Zehebî, *Tezkire*, III/1093; *a.g.e.*, XVII/433-4; Sübki, *Şâfi'iyye*, III/8.

¹⁶ Bkz. Zehebî, *Siyer*, XVII/462; *Tber*, II/262; Sübki, *Şâfi'iyye*, III/9; Kettâni, *Müstârafe*, s. 29.

¹⁷ Sübki, *a.g.e.*, III/8; Zehebî, *Tezkire*, III/1094.

¹⁸ Zehebî, *a.g.e.*, III/1092.

¹⁹ Sübki, *a.g.e.*, III/7.

İbn Hallikân (v. 681/1282) ise, *Vefeyât*'ta Ebû Nuaym'la ilgili olarak şu ifadelere yer vermiştir: "Ebû Nuaym, çok meşhur bir hafız olup, *Hîlye* kitabının sahibi, muhaddislerin en âlimi ve sika hafızların en büyüklerindendi. O, ilmi faziletli âlimlerden aldı, halk da kendisinden alarak faydalandı"²⁰.

Öğrencisi Hatîb el-Bağdâdi (v. 463/1071) ise, hocasını şöyle tanıtmıştır: "Hâfız" ismine gerçekten layık olan iki kiş tanıdım; birisi Ebû Nuaym el-İsfahani ve diğeri Ebû Hâzim el-'Abdevi"²¹.

İbn Neccâr (v. 643/1245), Ebû Nuaym'la ilgili kanaatini, "Ebû Nuaym, muhaddislerin tâcî ve en büyük din âlimlerindendir"²², diyerek dile getirmiştir ki, hadis ehli için en önemli ve kıymetli vasıflar olarak kabul edilebilecek olan, hifz, zabit ve âli isnad gibi özellikleri kendisinde toplamış bulunan Ebû Nuaym için bu ifade gayet yerinde görülmektedir.

Hamza b. Abbâs el-'Alevî (v. 517/1123) de onun hakkında şöyle demiştir: "Muhaddislerden söyle bir ifade rivayet olunmuştur: Hâfız Ebû Nuaym, ömrünün sonlarına kadarki on dört sene boyunca 'âli isnad yönünden benzersiz kalmıştır. Ne doğuda ve ne de batıda ondan daha 'âli senedli ve daha hâfız kimse yoktu. *Hîlye* adlı eserini telif ettiğinde, bu eser hemen Nisâbûr'a götürülmüş ve orada dört yüz dinara satılmıştı"²³.

Hamza'nın ifadeleri, Ebû Nuaym'ın, yaşadığı dönemde, en azından ömrünün son yıllarda âlimler nezdinde ulaştığı itibarı ve özellikle *Hîlye* adlı eserinin, daha yazılır yazılmaz ne denli rağbet gördüğünü gözler önüne sermektedir.

Muhaddislerin Ebû Nuaym hakkında genel olarak övgü dolu ifadeleri bulunmakla birlikte, özellikle Zehebî kendisine yöneltilen bazı eleştirileri de nakletmiştir. Bu eleştirilerin en önemlisi, Ebû Nuaym'in bazı zayıf ve hatta mevzû hadisleri eserlerinde fazlaca kullanmış, üstelik bunların zayıflığına işaret de etmemiş olmasıdır²⁴.

Diğer taraftan bazı hadis âlimleri de Ebû Nuaym'ı Eş'arî mezhebine temayülü sebebiyle tenkit etmiştir. Söзгелимî İbn Asâkir, *Tebyînu kizbi'l-müfterî* isimli kitabında, Ebû Nuaym el-İsfahâniyi Eş'arî mezhebine mensup âlimler arasında zikrederken²⁵, İbnul-

²⁰ İbn Hallikân, *Vefeyât*, I/91.

²¹ Zehebî, , a.g.e., XVII/458.

²² Sübki, *Şâfi'iyye*, III/9.

²³ Zehebî, *Tezkire*, III/1094; *Siyer*, XVII/459.

²⁴ Bkz. Zehebî, a.g.e, XVII/461.

²⁵ İbn 'Asâkir, *Tebyînu kezbi'l-Müfterî fîmâ Nusîbe île'l-Îmâm Ebî'l-Hasan el-Eş'arî*, Beyrut 1403- 1983; s. 246.

Cevzî (v.597/1200) de, “O, itikât hususunda Eş’arî mezhebine aşırı meyletmıştır”²⁶ diyerek kendisini eleştirmiştir. Yine İbnu'l-Cevzî bir başka yerde de, İsmâîl b. Ebî'l-Fadl el-Kûmisi'nin, “Mezhep taassubu güttükleri için şu üç hâfızı sevmiyorum: Ebû Abdillah el-Hâkim, Ebû Nuaym el-İsfahânî ve Ebû Bekr el-Hatîb” dediğini naklettiğten sonra, “İsmâîl doğru söylemiştir. Zira Hâkim Şîiliğe meyletmıştı; Ebû Nuaym ve Hatîb ise, mutaassip Eş’arîdirler. Kelâm ilmini kötüleyen birçok hadis varken, böyle bir tutum bir muhaddise yakışmaz” demiştir²⁷.

İbnu'l-Cevzî'nin ifadelerinde her ne kadar hakikat payı varsa da, Ebû Nuaym'ın kelâm ile fazlaca içli dışlı olmadığı da bir gerçektr. Ayrıca İbnu'l-Cevzî'nin söz konusu eleştirisi, şüphesiz onun hadis ilmindeki otoritesine de zarar vermez.

Kısaca ifade etmek gerekirse Ebû Nuaym, ilmî kişiliği dikkate alındığında hadis ilminde hafız, fıkıh ilminde imam ve tasavvufta ise bilge bir müelliftir.

II- İslam Kültür Tarihindeki Yeri Açısından Ebû Nuaym

Ebû Nuaym ilmi hayatını tek bir alanla sınırlandırmayan alimlerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Üstelik ilgilendiği hadis, fıkıh, akaid, tasvvuf ve tarih gibi İslami ilimlerin bir çok alanında kendisinden sonrakilere ışık tutan yetişkin bir ilim adamı olduğu müşahede edilmektedir.

A. Dini İlimlerdeki Yeri

Ebû Nuaym, ilgilendiği dini ilimlerin tamamında bu alanlarda söz sahibi yetişkin alimlerin dikkate almaktan geri duramayacağı ölçüde görüş ve düşünceleri olan seçkin bir alimdir. İslâm düşüncесine yön veren büyük alimleri tanıtan eserlerin sahibi Subkî, onun hakkında, “Büyük bir imam, hafız ve sûfi olup, fıkıh ve tasavvufu kendisinde birleştirmiştir, hadis hifz ve zabtında zirveye ulaşmış birisiydi”²⁸ demektedir. Nitekim kaynaklara bakıldığında, hadis âlimlerinin Ebû Nuaym'dan övgüyle söz ettikleri ve onun hadis ilmindeki değerini takdir ettikleri dikkati çekmektedir. Mesela İbn Neccâr (v. 643/1245) Ebû Nuaym'la ilgili olarak, “o, muhaddislerin

²⁶ İbnu'l-Cevzî, *el-Muntazam*, *fi Târihi'l-Mülük ve'l-Ümem*, Matbaatu Dâri'l-Maarifi'l-Osmaniyye, Haydarabad 1358-1939, VIII/101.

²⁷ İbnu'l-Cevzî, *Muntazam*, VIII/269.

²⁸ Sübki, *Şâfi'iyye*, III/7.

tâci ve din âlimlerinin en büyüklerindendir"" derken²⁹, İbn Kayyim el-Cevziyye (v.751/1350) de, Ebû Nuaym'ın sûfîlerin ve muhaddislerin seyhi olduğunu söylemiştir³⁰.

Yetiştirdiği öğrenciler ve yazdığı eserlerle devrinin hadis alimleri arasında müstesna bir yere sahip olmasına rağmen, Ebû Nuaym'ın hadis ilmindeki yeri ve çalışmalarına yönelik bazı tenkitlere de rastlanmaktadır. Bunlar arasında Muhammed b. el-'Âsim'in cüz'ünü işitmeyeceği halde naklettiği³¹, icâzet konusunda

ahberanâ sıgasını kullandığı³², Hâris b. Ebî Üsame'nin müsnedini kısmen iştip

tamamını tahdis ettiği³³ gibi tartışmalı³⁴ bazı iddiaların yanında hadis ilmi konusunda Ebû Nuaym'a haklı olarak yöneltilen en önemli tenkit, sıhhatini belirtmeden bir takım uydurma hadisleri eserlerine almış olmasıdır. Nitekim İbn Teymiye *Minhâcü's-sünne* isimli eserinde Ebû Nuaym'in, eserlerinde mevzu ve zayıf hadislere fazlaca yer verdiği belirterek kendisini eleştirmiştir³⁵.

İtikadi meselelerde çok fazla öne çıktıgı görülmemeyle birlikte, billhassa haberi sıfatlar gibi tartışmalı konularda bazen Selefiyenin bazen de Eşariyenin görüşlerine yakınlaştığı müşahede edilmektedir³⁶. İtikadi görüş olarak şîiliğe temayülü olduğu iddia edilmesine rağmen hakkında ulaşılan bilgiler ve eserlerinde savunduğu görüşler

²⁹ Sübki, *a.g.e.*, III/9.

³⁰ Bkz. Ibnu'l-Kayyim, *İctimâ'u'l-Cuyûşî'l-İslâmîyye*, Beyrut, ts., s. 109.

³¹ Zehebî, *Siyer*, XVII/461.

³² Hatib el- Bağdâdi, hocası olan Ebû Nuaym'ı, meşhur *Târihu Bağdâd* adlı eserine almadığı ve sözkonusu nakli onun başka eserlerinde de bulamadığımız için Zehebî'den nakletti, bkz. *Siyer*, XVII/460, *Tezkire*, III/1096. Ancak Zehebî bunun haksız bir eleştiri olduğunu belirtmektedir.

³³ Bkz. Ibnu'l-Cevzi, *Muntazam*, VIII/100.

³⁴ Bkz. Zehebî, *a.g.e.*, XVII/461-462; Sübki, *Şâfi'iyye*, III/9; Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, Beyrut, ts., VII/83, 84.

³⁵ Bkz. İbn Teymiye, *Minhâcü's-Sünne*, thk. Muhammed Reşâd Sâlim, Mektebe İbn Teymiye, Kâhire, 1409-1989, IV/15.

³⁶ Bu konuda bkz. İbn Teymiye, *Fetâvâ'l-Hameviyyeti'l-Kübrâ*, Beyrut, ts., 35; Ibnu'l-Kayyim, *İctimâ'u'l-Cuyûş*, s. 192; Zehebî, *el-'Ulûv li'l'Aliyyi'l-Gaffâr*, Beyrut, ts., s. 176; Mu'allimî, *et-tenkil bimâ fi Te'nîbi'l-Kevserî mine'l-Ebâtil*, thk. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, Faysalabâd, 1401/1981, I/119-124; Muhammed Lutfî es-Sabbâg, *Ebû Nu'aym Hayâtu'hû ve Kitâbu'l-Hîye*, Dâru'l-tisâm, Kahire, 1398-1978, s. 20; Ebû Nu'aym, *Kitâbu'd-Du'afa*, thk. Fâruk Hammâde Dâru's-Sekâfe, Fas, 1405-1984, (kitabın girişinde), s. 11.

bunu doğrulamamaktadır³⁷. Fıkhi ekol olarak Şafii mezhebini benimseyen Ebû Nuaym'ın bu alanda bir kaç eseri olmakla birlikte diğer ilimlerdeki kadar temayüz etmediği söylenebilir. Tasavvuf ilmiyle ilgisini *Hilyetu'l-evliyâ* isimli eseri çerçevesinde değerlendirmek daha uygun bir yaklaşım gibi gözüken Ebû Nuaym'ı iyi bir tasavvuf tarihçisi olarak nitelendirmek mümkündür.

B- Eserleri

Ebû Nuaym İslam kültür tarihinde dini ilimlerin birçok alanında yazdığı kıymetli eserlerle tanınmış önemli alimlerden biridir. O rivayet'ul-hadis ve dirayet'ul-hadis alanındaki önemli eserlerinin yanında fıkih, akaid, tasavvuf ve tarih ilimlerinde kaynak niteliğinde eserlere imza atmış seçkin bir ilim adamıdır.

Ebû Nuaym'ın velüd bir yazar olması ve kendisinden birçok eserin günümüze ulaşmış bulunması, İslâmî ilimler açısından önemli bir kazanç olmuştur. Kuşkusuz, en meşhur eseri *Hilyetu'l-evliyâ* adlı eseridir. Bununla birlikte, asıl itibarıyle bir hadisçi olması sebebiyle eserlerinin geneli hadis ilimleri sahasında yoğunlaşmıştır. İbnü's-Salâh, hadis hafızlarından yedi kişinin telifte başarılı olduğunu ve eserlerinden çokça istifade edildiğini söylemiş ve bunlar arasında Ebû Nuaym'ı da saymıştır³⁸. Biyografi yazarlarının geneli, onun çok eser sahibi olduğunu veya faydalı ve meşhur eserleri bulunduğu vurgulamışlardır. Telif ettiği eserleri 150 civarındadır. Basılan eserleri arasında *Sifatü'l-Cenne*³⁹, *Faziletü'l-âdilîn mine'l-vulât*⁴⁰, *Meclis min Emâli Ebî Nu'aym*⁴¹, *Cüz min Kitâbi Riyâzati'l-ebdân*⁴²,

³⁷ Bkz. Ebû Nu'aym *Kitabu'l-Îmâme ver'-Reddu 'ala'r-Râfide*, (thk. 'Ali b. Muhammed b. Nâsırı'l-Fâkihi), Mektebetu'l-Ulumi ve'l-Hikem yay. Medine-i Münevvere, 1407/1987, s. 202- 360.

³⁸ Bkz. İbnu's-Salâh, *Mukaddime fi Ulûmi'l-Hadîs*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, Beyrut, 1397-1978, s. 362.

³⁹ Bkz. Ebû Nuaym, *Sifatü'l-Cenne*, thk. Ali Rıza Abdullâh, Dâru'l-Me'mun li't-Tûrâs, Beyrut, 1406/1986.

⁴⁰ Eserin iki değişik baskısı vardır. Birincisi; Meşhur Hasan Selman'ın tahkikiyle 1418/1997 yılında Daru'l-Vatan tarafından Riyadda basılmıştır. İkincisi de Avvadu'l-Halef tahkikiyle Dar İbni'l-Esîr tarafından 1418/1997 yılında Kuveytte basılmıştır.

⁴¹ Bkz. Ebû Nuaym, *Meclis min Emâli Ebî Nu'aym*, thk. Sâid b. 'Umer b. Gâzi, Dâru's-Sahâbe, Mısır, 1410/1989.

⁴² Eser, Ebû Abdillâh Mahmud b. Muhammed el-Haddâd tarafından yapılan tahkikle beraber 1408/1988 yılında, Riyad'da Dâru'l-Âsîme tarafından neşredilmiştir.

Cüz'ün *fîhi turuku hadisi* “*İnne lillâhi tis’aten ve tis’ine ismen*”⁴³, *Fezâilu'l-hulefâi'l-erba'a ve ğayrihim*⁴⁴, *el-Müstahrec ‘alâ Sahîhi Müslim*⁴⁵, *Müsnedü'l-Îmâm Ebî Hanîfe*⁴⁶, *Mesânîdu Ebî Yahyâ Firâs b. Yahyâ el-Müktib el-Kûft*⁴⁷, *Tesmiyetu mâ intehâ ileynâ miner'-ruvât an Saîd b. Mansûr 'âliyen*⁴⁸, *Tesmiyetu mâ intehâ ileynâ mine'r-ruvât an Ebî Nu‘aym el-Fadl Îbn Dûkeyn âliyen*⁴⁹, *Kitâbu'd-du'afâ*⁵⁰, *Zikru men ismuhu Şu'be*⁵¹, *Delâ'ilü'n-nübûvve*⁵², *Tesbitü'l-imâme ve tertîbu'l-hilâfe*⁵³, *Hilyetü'l-evliyâ ve tabakâtu'l-asfiyâ*⁵⁴, *Ma'rifetü's-sahâbe*⁵⁵,

⁴³ Bkz. Ebû Nuaym, *Cüz Fîhi Turuku Hadîsi “Inne lillahi Tis’aten ve Tis’ine Ismen*, thk. Meşhûr b. Hasan b. Selmân, Mektebetü'l-Gurebâi'l-Eseriyye, Medine-i Münevvere, 1413/1992.

⁴⁴ Bkz. Ebû Nuaym, *Fezailu'l-Hulefâi'l-Erba'a*, thk. Sâlih b. Muhammed el-Akil, Daru'l-Buhârî, Medine-i Münevvere, 1417/1996.

⁴⁵ Bkz. Ebû Nuaym, *el-Müstahrec ‘ala Sahîhi Müslim*, thk. Muhammed Hasan İsmâîl eş-Şâfiî, Dâru'l-Kütübi'l-İlmîyye, Beyrut, 1417/1996.

⁴⁶ Bkz. Ebû Nuaym, *Müsnedü'l-Îmâm Ebî Hanîfe*, thk. Nazar Muhammed el-Feryâbî, Mektebetü'l-Kevser, Riyad, 1415/1995.

⁴⁷ Bkz. Ebû Nuaym, *Mesânîdu Ebî Yahyâ Firâs b. Yahyâ el-Müktib el-Kûft*, thk. Muhammed b. Hasan el- Misrî, 1413/1993.

⁴⁸ Bkz. Ebû Nuaym, *Tesmiyetu Mâ Intehâ Ileynâ miner'-Ruvât an Saîd b. Mansûr 'âliyen*, thk. Abdullah b. Yûsuf el-Cuday', Dâru'l-Âsîme, Riyad, 1409/1988.

⁴⁹ Bkz. *Tesmiyetu Mâ Intehâ Ileynâ mine'r-Ruvât an Ebî Nuaym el-Fadl Îbn Dûkeyn Âliyen*, thk. Abdullah b. Yûsuf el-Cuday', Dâru'l-Âsîme, Riyad, 1409/1988.

⁵⁰ Bkz. Ebû Nuaym, *Kitabu'd-Du'afâ*, thk. Dr. Faruk Hammâde, Dâr es-Sekâfe, Fas, 1405/1984.

⁵¹ Bkz. Ebû Nuaym, *Zikru men İsmuhû Şu'be*, thk. Târik Muhammed Selkû'u'l-'Amûdi, Mektebetü'l Gurebâi'l-Eseriyye, Medine-i Münevvere, 1418/1997.

⁵² Bu eser, ilk olarak 1320/1902 yılında Haydarabad'da Matbaa-i Nizamiye tarafından basılmıştır. Ancak bu baskı pek sıhhâti ve güzel değildir. İkinci olarak ise, Muhammed Ravvâs el-Kal'acî'nin tahkikiyle, Dâru'l-Kütübi'l-'Arabî yayinevince, Beyrut'ta yayınlanan bu eserin, 1406/1986 yılında ikinci baskısı yapılmıştır.

⁵³ Bu eserin iki baskısı vardır. Birincisi: thk. İbrahim et-Tihâmî, Dâru'l-Îmâm Müslim yay, Beyrut, 1407/1986; İkincisi, thk. 'Ali b. Muhammed b. Nâsırî'l-Fakîhî, *Kitabu'l-Îmâme ve'r-Reddu alâ'r-Râfîda* ismiyle, Mektebetü'l-Ulûmi ve'l-Hikem yay. Medine-i Münevvere, 1407/1987.

⁵⁴ 1351/1933 yılında Kahire'de Dâru's-Saade matbaasında on cilt halinde basılmış ve daha sonra ofset yoluyla baskısı bir çok kere yenilenmiştir.

⁵⁵ Bkz. Ebû Nuaym, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, thk. 'Adil b. Yûsuf el-Azârî, Dâru'l-Vatan, Riyad. 1419/1998.

*Zikru ahbâri İslbahân*⁵⁶, *el-Erbaûn ‘alâ mezâhibi’l-muhakkikîne mine’s-sufiyye*⁵⁷, *Müntahab min Kitâbi’ş-Şu’arâ*⁵⁸ gibi eserleri yer almaktadır. Bununla birlikte el yazma halinde bulunan veya biyografi kitablarda ismi geçtiği halde günümüze kadar ulaşmamış eserlerini de unutmamak gereklidir.

III- Et-Tibbu'n-Nebevi'nin Temel Özellikleri

Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin bu eseri, Hz. Peygamberden tipla ilgili konularda nakledilen hadisleri bir araya toplamayı hedeflemektedir. Eserin Ebû Nuaym'a aidiyeti birçok yazar tarafından belirtilmiştir⁵⁹. Eserin yazma nüshasının girişinde verilen bilgiye göre, Ebû Nuaym, kitabını İbnu's-Sünni'nin *et-Tibbu'n-Nebevi* isimli eserine müstahreç olarak telif etmiştir⁶⁰. Brockelman'ın, eserin Kahire'de Menar matbaasında 1344/1925 yılında basıldığı bilgisini aktarmasına rağmen⁶¹, kitaba ulaşma yolunda gösterdiğimiz tüm çabalarımız boşça çıkmıştır. Meşhur b. Hasan b. Selman da, Brockelmann'dan bu bilgiyi naklettiğinden sonra, bunun bir yanlışlığını olduğunu ifade etmektedir⁶². Merhum Tayyip Okiç ise, söz konusu kitabın büyük bir ihtimalle Ebû Nuaym'in kendi eseri değil, Ahmed b. Yûsuf et-Tifâşî tarafından ihtisâr edilen ve *el-Vâfi bi’t-Tibbi’ş-Şâfi* adıyla basılan kitab olabileceğine işaret etmektedir⁶³.

⁵⁶ Kitap ilk olarak, Sven Dedering'in tahkikiyle ve Leiden'de, birinci cildi 1931 ve ikinci cildi ise 1934 yılında olmak üzere neşredilmiştir. Kitabın ikinci baskısı fihristiyle birlikte ve iki cilt halinde, Delhi'de Daru'l-İlmiyye tarafından, 1405/1985 yılında, Abdulvehhâb Abdülvâhid el-Haleci neşriyle yapılmıştır. Ayrıca Seyyid Küsrevî Hasan'ın tahkikiyle, yine iki cilt halinde ve 1411/1990 senesinde Beyrut'ta yayınlanmıştır.

⁵⁷ Bkz. *el-Erbaûn ‘alâ Mezâhibi’l-Muhakkikîne mine’s-Sufiyye* thk. Bedr Abdullah el-Bedr, Dâr İbn Hazm, Beyrut, 1414/1993.

⁵⁸ Bkz. Ebû Nuaym, *Müntahab min Kitâbi’ş-Şuarâ*, thk. Dr. Abdülaziz b. Nâsır el-Mâni', Dâru'l-Ulûm Li't-Tibâ'ati ve'n-Nesr, Beyrut, 1401/1981. Diğer baskı da thk. İbrahim Sâlih, Dâru'l Beşâir, Beyrut, 1413/1994.

⁵⁹ Bkz. Kâtîp Çelebi, *Keşf*, II/1095; İbn Kesir, *Bidâye*, XII/45; Zehîbî, *Tezkire*, III/1097; Bağdadlı İsmail Paşa, *Hedîyye*, I/74; Kettânî, *Müstatrafe*, s. 50.

⁶⁰ Bkz. Ebû Nuaym, *et-Tibbu'n-Nebevi* (Escurial nüshası), va. 4a

⁶¹ Bkz. Brockelmann, *Geschichte der Arabischen Litteratur* (GAS) Leiden, 1943, I/445.

⁶² Bkz. Meşhûr b. Hasan b. Selman, *Mu’cem Musannefâti’l-Vârideti fi Fethi’l-Bârî*, Riyâd, 1412/1991, s. 278.

⁶³ Bkz. Okiç Tayyib, *Bazı Hadis Meseleleri Üzerine Tetkikler*, İst. 1959, s. 156.

Eserin, müellife ait dört aded yazma nüshası bulunmaktadır. Bulunduğu kütüphaneler ve kayıt numaralarına gelince, Escurial, Arapça yazmalar bölüm nr.1619⁶⁴; Kahire, Mevlânâ Abdulhay el-Leknevî bölüm 563/3071⁶⁵; Zahiriyye, eski kayıt nr. 4538, yeni kayıt nr. 165 t/n⁶⁶; Leiden ise, 183/11 numaralı *Fevâidu'l-Muntekâti'l-'Avâlim* adını taşıyan, 520 varaklı bir mecmuanın içindeki on birinci risaledir⁶⁷.

A-Eserin Râvileri ve Kaynakları

Her ne kadar o dönemde sonra kitaptan nakil esas olup şifahî rivayet azalmışsa da eski geleneğin devam ettirilerek uzun süre rivayet silsilesinin zikredildiği bilinmektedir. Bu sebeple müstensih müelliften kendisine ulaşan isnad zincirini zikretmektedir. Dolayısıyla buna işaret edilmesinde ve bir de müellifin kendi kaynaklarının imkan nisbetinde açıklanmasında fayda mülahaza edilmektedir.

1- Râvileri

Eserin râvileri hakkında İbn Hacer el-Askalânî *el-Mu'cemu'l-Müfeħres* adlı eserinde şu bilgileri vermektedir: "Bize Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. Ebû Bekr b. Abdulhamid Şam'da kitâbet yoluyla haber vererek dedi ki: 'bize Ebû 'Abdillah Muhammed b. 'Ali b. Sa'id Mîsîrdan kitabet yoluyla haber vererek dedi ki: 'bize semâ' olmaksızın icâzet yoluyla Hâfîz Yûsuf b. Halîl haber verdi ve dedi ki: 'bize Ebû Ca'fer Muhammed b. Ahmed b. Nasr es-Saydalânî haber verip dedi ki: 'bize Ebû 'Ali Hasan b. Ahmed el-Haddâd haber verdi ve dedi ki: 'bize Ebû Nuaym haber verdi..."⁶⁸.

İbn Hacer'in zikrettiği bir diğer ravi zinciri şöyledir: "Bize şeyhimiz haber verdi, (dedi ki): 'bize Takiyy Süleymân b. Hamza,

⁶⁴ Bkz. Derenburg, Hartwig, Les Manuscrits Arabes De l'Escurial, l'Ecole Nationale Des Langues Orientales Vivantes, Paris, 1928, III/166; Meşhur b. Hasan ise, Escurial nüshasının 1298 numarada kayıtlı olduğunu, Faruk Hammâde ise 2619 numarada kayıtlı olduğunu belirtiyor. Bkz. Meşhur b. Hasan b. Selmân, *Mu'cem*, s. 278; *Kitabu'd-Duafâ*, thk. Fârûk Hammâde, (muhakkikin girişi), s. 15.

⁶⁵ Bkz. Ebû Nuaym, *et-Tibb'u'n-Nebevi*, Kahire kütp. No: 563/3071, va. 129a.

⁶⁶ Bkz. Sâmi Halef Hammârma, *Fihristu Mahtutât-Zâhiriyâ*, Dîmasîk 1389/1969, s. 506.

⁶⁷ Ebû Nuaym, *et-Tibbi'u'n-Nebevi*, Leiden kütp, kyt no: 183/11, va. 54a.

⁶⁸ İbn Hacer el-Askalânî, *Mu'cemu'l-Müfeħres*, thk; Muhammed Şekkûr-Muhammed el-Hâcî, Beyrut 1418/1998, s. 65.

semâ’ olmaksızın icâzet yoluyla haber verdi, (dedi ki): ‘bize Hâfız Ziyâuddin Muhammed b. ‘Abdulvâhid el-Makdîsi, dördüncü cüz’ü semâ yoluyla, geri kalan kısımları da icâzet yoluyla haber verip dedi ki: ‘bize Ebû Cafer es-Saydalânî haber verdi...’⁶⁹.

2- Kaynakları

Ebû Nuaym *et-Tibbu’n-Nebevi* adlı eserini telif ederken, İbnu’s-Sunnî’nin kitabını esas almış ve orada bulunan hadisleri kendisine ulaşan isnadla zikrederek bir müstahreç çalışması yapmıştır. Örneğin İbnu’s-Sunnî’nin “*her hastalığın bir devası vardır, hastalığın devasını denk getirebilirsen, Allahın izniyle (hastalık) şifa bulur*”⁷⁰ hadisini, Ebû Nuaym,

حدثنا محمد بن حميد، ثنا عبد الله بن أبي داود، ثنا وهب بن بيان، ثنا ابن وهب،
أخبرني عمرو ابن الحارث، عن عبد ربه بن سعيد، عن أبي الزبير، عن جابر، عن النبي صلى الله عليه وسلم قال :⁷¹

şeklinde kaydetmiştir. Ancak iki eserin karşılaştırılması sonucunda Ebû Nuaym’ın, İbnu’s-Sunnî’nin eseriyle yetinmediği ona bazı ilaveler yaptığı tespit edilmiştir⁷².

Her ne kadar kendi isnadında yer almasa da, eserine aldığı hadislerin bazıları da kendisinden önce telif edilmiş şu eserlerde bulunmaktadır: *Sahîhu'l Buhârî*⁷³, *Sahîhu Müslim*⁷⁴, İmam Mâlik’İN *Muvatta'*⁷⁵, İmam ‘Ali b. El-Câ'd’İN *Müsned'i*⁷⁶, İmam Ahmed b. Hanbel’İN *Müsned'i*⁷⁷, Ebû Dâvûd⁷⁸, Tirmizi⁷⁹, Nesâî⁸⁰, İbn Mâce⁸¹,

⁶⁹ İbn Hacer el-Askalanî, *Müfehres*, s. 65.

⁷⁰ Bkz. İbnu’s-Sunnî, *et-Tibbu’n-Nebevi*, Fatih kütp., kyt. no: 3585, istinsah : h. 775, va. 4a.

⁷¹ Bkz. Ebû Nuaym, *et-Tibbu’n-Nebevi*, I/ 185.

⁷² Karşılaştır : İbnu’s-Sunnî, *et-Tibbu’n-Nebevi*, va. 4a; . Ebû Nuaym, *a.g.e.*, I/ 173-185.

⁷³ Bkz. Ebû Nuaym, *et-Tibbu’n-Nebevi*, I/177.

⁷⁴ Bkz. Ebû Nuaym, *a.g.e.*, I /186.

⁷⁵ Bkz. Ebû Nuaym, *a.g.e.*, I/191.

⁷⁶ Bkz. Ebû Nuaym, *a.g.e.*, I/ 180.

⁷⁷ Bkz. Ebû Nuaym, *et-Tibbu’n-Nebevi*, I/185, 186.

⁷⁸ Bkz. Ebû Nuaym, *a.g.e.*, I/49.

⁷⁹ Bkz. Ebû Nuaym, *a.g.e.*, I/173, 180.

⁸⁰ Bkz. Ebû Nuaym, *a.g.e.*, I/174, 179, 185, 192.

⁸¹ Bkz. Ebû Nuaym, *a.g.e.*, I/192,196, 197.

Dârimî⁸² ve Dârekutnî'nin⁸³ Süneleri, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî⁸⁴, 'Abd b. Humeyd⁸⁵, Bezzâr⁸⁶, el-Hâris b. Ebî Usâme⁸⁷ ve Ebû Ya'la'nın⁸⁸ Mûsnedleri, hocası Taberâni'nin Mu'cem'leri⁸⁹, İbn Huzeyme⁹⁰ ve İbn Hibban'ın Sahihleri⁹¹, Abdurrezzâk⁹² ve İbn Ebî Şeybe'nin⁹³ Musannefleri, İbn Ebî'd-Dünya'nın eserleri⁹⁴, İbn Adî'nin el-Kâmilî⁹⁵, el-'Ukayli'nin ed-Du'afâsı⁹⁶ ve İbn Hibbân'ın el-Mecrûhîn'i⁹⁷.

B- Metod ve Muhtevası

1- Rivayet Sistemi

Ebû Nuaym, *et-Tibbu'n-Nebevî* adlı eserinde, hadis alimlerinin geleneğini sürdürerek, naklettiği her hadisin isnad zincirini zikretmiştir. Böylece bize hem İbnu's-Sünni'nin *et-Tibbu'n-Nebevî* adlı eserindeki hadislerin isnadına ulaşma imkanı vermiş, hem de yaptığı ziyadelerle eseri zenginleştirmiştir. Ebû Nuaym, hadislerin senetlerini verirken çoğu zaman rivayet lafızlarında kısaltmalar kullanmıştır. Örneğin حَدَّثَنَا lafzı için ۋى ; حَدَّثَنِي lafzı için ئىنى ; أَخْرَنَا lafzı için de ئىنى kısaltmaları dikkati çekmektedir.

Ebû Nuaym, hadisleri genellikle senetli olarak kaydetmişse de, nadiren senetsiz veya senedin başından birkaç ravyi hazfederek eserine aldığı da olmuştur⁹⁸. Dikkati çeken bir başka husus ta birkaç tarikten gelen hadisin senetlerini birleştirip araya tahlil işaret etti koyarak, arkasından hadisin metnini zikrettikten sonra

⁸² Bkz. Ebû Nuaym, *a.g.e.*, I/218.

⁸³ Bkz. Ebû Nuaym, *a.g.e.*, II/685.

⁸⁴ Bkz. Ebû Nuaym, *a.g.e.*, II/718.

⁸⁵ Bkz. Ebû Nuaym, *a.g.e.*, I/338.

⁸⁶ Bkz. Ebû Nuaym, *a.g.e.*, II/ 754.

⁸⁷ Bkz. Ebû Nuaym, *a.g.e.*, I/240 .

⁸⁸ Bkz. Ebû Nuaym, *a.g.e.*, I/215.

⁸⁹ Bkz. Ebû Nuaym, *a.g.e.*, I/232, 233, 234, 235.

⁹⁰ Bkz. Ebû Nuaym, *a.g.e.*, II/455.

⁹¹ Bkz. Ebû Nuaym, *a.g.e.*, II/659, 662.

⁹² Bkz Ebû Nuaym., *a.g.e.*, II/754.

⁹³ Bkz. Ebû Nuaym, *a.g.e.*, II/736, 758.

⁹⁴ Bkz. Ebû Nuaym, *a.g.e.*, I/231, 232, 234.

⁹⁵ Bkz. Ebû Nuaym, *a.g.e.*, I/226, II/759.

⁹⁶ Bkz. Ebû Nuaym, *a.g.e.*, I/246.

⁹⁷ Bkz. Ebû Nuaym, *a.g.e.*, I/244.

⁹⁸ Bkz. Ebû Nuaym, *et-Tibbu'n-Nebevî*, I/325, II/505, 603, 743

hadisin lafzinin kime ait olduğunu belirtmesidir.⁹⁹ Eğer lafız aynı ise, *lafzuhumā vāhidun* derken¹⁰⁰, diğer tariklerde lafız farklılığı varsa ona da işarette bulunur¹⁰¹. Ebū Nuaym, zaman zaman da, bazı hadisleri ayrı lafızlarla ve farklı senetlerle veya aynı lafız fakat farklı senetlerle rivayet eder. Herhalde bununla kasdı, hadisin kendisine birkaç yoldan geldiğini vurgulamak olmalıdır¹⁰².

Hadisin birden fazla konuyu ihtiva ettiği durumlarda aynı senet ve lafızla tekrar ettiği görülür¹⁰³. Ayrıca rivayet ettiği hadis çok uzunsa takti' metodunu uygulayarak hadisin babla ilgili kısmını vermekle yetinir. Ebū Nuaym bazen rivayet ettiği hadisin akabinde, o hadisin senedindeki ravilerin birinden rivayette bulunan diğer ravilerin isimlerini de sayar¹⁰⁴. Eğer hadisin başka tarikleri varsa, onları da verir ve ardından, *fe zekera mislehu*, veya *fe zekera nahvehu* diyerek, *mislehu* ile hadisin aynı olduğuna, *nahvehu* ile de benzer olduğuna işaret eder¹⁰⁵.

2- Tasnîf Sistemi

Ebū Nuaym'ın eseri, *Nebevî tip* alanında teferruatlı bir kitap olmasının yanında, tertip ve tasnifinin güzelliği ile de dikkat çekmektedir. Müellif, kitabını yedi makale üzerine inşa etmiştir. Her makale, kendi konusuyla ilgili alt başlıklara ayrılır. Her babın akabinde ilgili hadisler zikredilir. Müellif, bazı bap başlıklarının veya hadislerin sonunda kısa ve özlü birtakım açıklamalar yapar. Bunlar ya bazı hastalık ve organ isimlerinin açıklanması ya da garib bazı kelime ve ilaç adlarının izahı tarzındadır. Ayrıca istişhat maksadıyla zaman zaman şiirler de aktarmaktadır. Eserin makale ve bab sistematığı şöyledir :

Birinci Makale: “İlmin fazileti ve tıp sanatının üstünlüğü hakkındadır”

Bu makalede; tıp öğrenimi ve bunu teşvik eden rivayetler¹⁰⁶, tedavi maksadıyla doktora başvurma¹⁰⁷, hastalıkları tanıma ve tipta

⁹⁹ Bkz. *a.g.e.*, II/581-582, 742, 754.

¹⁰⁰ Bkz. *a.g.e.*, I/262.

¹⁰¹ Bkz. *a.g.e.*, I/332, 341, II/449-450.

¹⁰² Bkz., *a.g.e.*, I/173-185.

¹⁰³ Bkz. *a.g.e.*, II/442-443, ayrıca bkz. II/586.

¹⁰⁴ Bkz. *a.g.e.*, I/181-182, 187.

¹⁰⁵ Bkz. *a.g.e.*, I/175, 177, 241, I/392.

¹⁰⁶ Bkz. Ebū Nuaym, *et-Tibbu'n-Nebevî*, I/173-185.

¹⁰⁷ Bkz. *a.g.e.*, I/186-190.

bilginin önemi¹⁰⁸, karşı cinslerin birbirlerini tedavi etmelerinin meşruluğu¹⁰⁹, tedavinin gerekliliği¹¹⁰, ehil olmayan hekime tedavi olmaktan sakınma ve hekimin neden olduğu zararı tazmini¹¹¹, haram nesnelerle tedavinin caiz olmaması¹¹², ilaçların özelliklerini tanı-mak¹¹³, kişinin kendisini tabip olarak isimlendirmesinin mekruh-luğu¹¹⁴, tip sanatında öngörü ve akıl yürütmenin önemi¹¹⁵, ilaç karışıntılarındaki maddeleri tanıma¹¹⁶ gibi konular ele alınmıştır.

Ebû Nuaym, bu makalesinde, tip biliminde bugün bile geçerli olan müsterek bir takım kurallar zikretmiş; hekimlik mesleğine adım atan kimselerin sahip olmaları gereken bir takım kriterlere işaret ederek, söz konusu tıbbî kurallara uymanın önemine dikkat çekmiştir. Ayrıca, zikrettiği hadislerle gerek tedavi yöntemleri ve gereksiz tedavide kullanılacak maddelerle ilgili dini hükümlere de işaret etmiş, toplum hayatı için tedavinin ve hekimlik mesleğinin önemini vurgulayan hadislere yer vermiştir.

İkinci Makale: “İnsanın Anatomisi ve sağlığın korunmasına ilişkindir”

İki ana başlıktan oluşan makalenin birinci başlığı organlar, kemikler, damarlar gibi anatomi konularıdır. İkinci ana başlık ise sağlığın önemi ve korunmasıdır. Bu bağlamda oruç, gece namazı ve yolculuk sırasında sağlığın korunmasına, bu esnada ortaya çıkabilecek sıkıntıların giderilmesine, dengeli beslenmeye ve hijyene, ayrıca soğuktan korunmaya ilişkin bilgilere yer verilmiştir¹¹⁷. Bu makalede yer alan diğer bazı başlıklar ise şöyledir: Manzaralı mekânlarda oturma, sağlıklı ev ve memleketlerde yaşama, seyahat etme¹¹⁸, kötü iklim koşullarında yolculuktan sakınma, salgın hastalıkların bulunduğu ortamlardan uzak durma¹¹⁹, güneşte fazla kalmaktan kaçınma, şiddetli sıcaklarda beden ısısının

¹⁰⁸ Bkz. a.g.e., I/191-195.

¹⁰⁹ Bkz. a.g.e., I/196-197..

¹¹⁰ Bkz. a.g.e., I/198.

¹¹¹ Bkz. a.g.e., I/199.

¹¹² Bkz. a.g.e., I/199-201.

¹¹³ Bkz. a.g.e., I/201-203.

¹¹⁴ Bkz. a.g.e., I/203 .

¹¹⁵ Bkz. a.g.e., I/204-206

¹¹⁶ Bkz. a.g.e., I/207-209.

¹¹⁷ Bkz. a.g.e., I/236-246.

¹¹⁸ Bkz. Ebû Nuaym, *et-Tibbu'n-Nebevi*, I/1247-250.

¹¹⁹ Bkz. a.g.e., I/250-257.

düşürülmesi¹²⁰, düzenli uyku için uygun vakitleri seçme¹²¹, zararlı yiyeceklerden kaçınma¹²², sağlıklı kalmak için bal, turunç yeme, vücudu kuvvetlendirmek için özel hazırlanmış macunlar kullanma¹²³, mahiyeti bilinmeyen ve iştahı çekmeyen yiyeceklerden uzak durma, yiyeceklerden kaynaklanan bir takım zararları içeceklerle giderme¹²⁴, ishale karşı sinameki bitkisini kullanma¹²⁵, burun otu ve ağız ilacına devam etme¹²⁶, belirli aralıklarla hacamat yaptırma¹²⁷, vücut direncinin düşmesi durumunda besin değeri yüksek gıdalar alma¹²⁸, şifali hamamlarda yıkanmanın yararları¹²⁹, ishal rahatsızlığında istifra etmenin faydalarnı¹³⁰, zehirlenmeye karşı acve hurmasını yeme¹³¹, koku kullanma¹³², göze sürme çekme¹³³, saç bakımı ve elbise temizliğine dikkat etme¹³⁴, gözü dirlendirici manzaralara bakma¹³⁵ ve giyim kuşamda renk seçme¹³⁶ gibi konular yer almaktadır.

Bu ikinci makalede geçen ve büyük ölçüde insan anatomisiyle ilgili olan hadislere bakıldığından, Hz. Peygamber'in amacının, doğal olarak anatomi dersi vermek olmadığı, onun, bu hadisleriyle insanları hayır ve iyiliğe teşvik, kötülükten de sakındırma konusunda kendi sağlığıyla ilgili uygulamalarla da örnekler verdiği dikkati çeker. Ebû Nuaym bu nitelikteki bazı hadisleri, "İnsan Organları" başlığı altında *et-Tibbu'n-Nebeviye*'de konu edinmiştir. Yine müellifimiz, koruyucu hekimlik kapsamında değerlendirilebilecek, birtakım önlemlere de, eserinde yer vermiş, beden temizliği, mesken temizliği ve çevre temizliği konularında tavsiyelerde bulunmuştur. Ebû Nuaym'ın bildirdiği söz konusu tedbirler, modern

¹²⁰ Bkz. *a.g.e.*, I/258-260.

¹²¹ Bkz. *a.g.e.*, I/261-264.

¹²² Bkz. *a.g.e.*, I/264-266.

¹²³ Bkz. *a.g.e.*, I/267-269-270.

¹²⁴ Bkz. *a.g.e.*, I/271-279

¹²⁵ Bkz. *a.g.e.*, I/279-285.

¹²⁶ Bkz. *a.g.e.*, I/285-287.

¹²⁷ Bkz. *a.g.e.*, I/287-291.

¹²⁸ Bkz. *a.g.e.*, I/291-292-293.

¹²⁹ Bkz. *a.g.e.*, I/295-297.

¹³⁰ Bkz. *a.g.e.*, I/298.

¹³¹ Bkz. *a.g.e.*, I/298-299.

¹³² Bkz. *a.g.e.*, I/300-301.

¹³³ Bkz. *a.g.e.*, I/302-304.

¹³⁴ Bkz. *a.g.e.*, I/305-307.

¹³⁵ Bkz. *a.g.e.*, I/309-310.

¹³⁶ Bkz. *a.g.e.*, I/311-314.

tıbbın, üzerine basarak vurguladığı ve çeşitli dillerde farklı şekillerde ifadesini bulan “sağlığı korumak, ilaç kullanmaktan daha iyidir” ilkesiyle tamamen örtüşmektedir. Müellif bu sağlık tedbirlerini belirtmekle yetinmemiş, insan bedenine yararlı olan bir takım gıdaları ve sağlıklı kalmaya dair bazı uygulamaları ihtiva eden hadisleri de zikretmiş ve dış kıyafetlerde seçilen renklere de dikkat edilmesinin gerekliliğine yine *et-Tibbu'n-Nebevî* içerisinde temas etmiştir.

Üçüncü Makale: “Hastalıkların isimleri ve hastanın tedavisi konusundadır”.

Bu makalenin, “Hastalık Çeşitleri ve Hastalıklarla İlgili İlaçların Bilgisi¹³⁷” şeklindeki ilk başlığı altında, hastalıkların temel nedeni olarak aşırı üzüntü¹³⁸ gösterilmektedir. Makalede yer alan diğer başlıklar ise şöyledir: Aşırı üzüntü ve bunalımın giderilmesi için bazı maddi ve manevi tedavi önerileri¹³⁹, baş ağrısı ve migren rahatsızlığı¹⁴⁰, baş ağrısına sabretmenin mükafatı, baş ağrısı ile ilgili çeşitli ilaç ve hacamat gibi tedavi yöntemleri¹⁴¹, göz ağrısı ve ilacı¹⁴², göze sürme çekmek için uygun olan vakitler, bunun keyfiyeti ve faydaları¹⁴³, göz iltihabına karşı Hz. Peygamber tarafından önerilmiş tedavi yöntemi ve bu durumda sakınılması gereken yiyecekler¹⁴⁴, nezle ve tedavisi¹⁴⁵ cüssam hastalığının tedavi şekilleri ve cüssamlı hastadan uzak durma¹⁴⁶, burun tedavisi ve burun kaplatma¹⁴⁷, dağlama yoluyla tedavi¹⁴⁸, kulak ve ağız sağlığı, boğaz ağruları ve bunların tedavisi¹⁴⁹, diş sağlığı, kaplama ve takma diş¹⁵⁰, öksürük, bademcik rahatsızlığı ve tedavisi¹⁵¹, göğüs, kalp, sırt, ciğer, mide, karın rahatsızlıkları, böbrek gibi iç organlardaki ağrı ve hastalıkların

¹³⁷ Bkz. Ebû Nuaym, *et-Tibbu'n-Nebevî*, I/315.

¹³⁸ Bkz. a.g.e., I/316-318.

¹³⁹ Bkz. a.g.e., I/319-322.

¹⁴⁰ Bkz. a.g.e., I/322-325.

¹⁴¹ Bkz. a.g.e., I/325-330.

¹⁴² Bkz. a.g.e., I/331-335.

¹⁴³ Bkz. a.g.e., I/336-341.

¹⁴⁴ Bkz. a.g.e., I/342-348.

¹⁴⁵ Bkz. a.g.e., I/350-352.

¹⁴⁶ Bkz. a.g.e., I/353-369.

¹⁴⁷ Bkz. a.g.e., I/370-372.

¹⁴⁸ Bkz. a.g.e., I/373.

¹⁴⁹ Bkz., a.g.e., I/376-379.

¹⁵⁰ Bkz. a.g.e., I/380-391.

¹⁵¹ Bkz. Ebû Nuaym, *et-Tibbu'n-Nebevî*, I/393-400.

tedavi yöntemleri,¹⁵² çıban ve iltihaplı yaranın ilacı¹⁵³, bağırsak ağrısı, düğümlenmesi ve sıkışması¹⁵⁴, kulunç rahatsızlığı¹⁵⁵, böbrek ağrıları ve tedavisi¹⁵⁶, kusma¹⁵⁷, zatülcenb ve tedavisi¹⁵⁸, ishal ve tedavisi¹⁵⁹, kırık ve çıkışlıkların tedavi yöntemi¹⁶⁰, rahim ağrıları¹⁶¹, hayız ve nifasla ilgili rahatsızlıklar¹⁶², cinsel sorunlar¹⁶³, basur ve tedavisi¹⁶⁴, nikris¹⁶⁵, yara ve deri hastalıklarının tedavisi¹⁶⁶, rukye yoluyla tedavi¹⁶⁷, sivilce, siğil, çıban gibi rahatsızlıkların tedavisi¹⁶⁸, siyatik ve mafsal ağrılarının tedavisi¹⁶⁹, bulaşıcı olan sedef hastalığının tedavisi ve buna karşı alınabilecek bazı tedbirler¹⁷⁰, bitlenme ve tedavisi¹⁷¹, felç ve tedavisi¹⁷², enjeksiyon tedavisinin hükmü¹⁷³, gıda zehirlenmesi ve zehirli hayvan sokmalarında başvurulacak tedavi yöntemleri¹⁷⁴, soğuk ve sicaktan korunma, ateşli hastalıkları tedavi yöntemleri¹⁷⁵ ve tüberkülozla ilgili rivayetler¹⁷⁶.

İlk iki makalede genel tip bilgilerine yer veren Ebû Nuaym, üçüncü makalesinde tip bilimine ait meselelere girmektedir. Müellifin, zikrettiği hastalıklar için önerdiği ilaç ve tedavi yöntemleri, Hz. Peygamber ve sahabeye dönemi tıbbını yansıtması bakımından

¹⁵² Bkz. *a.g.e.*, I/401-421.

¹⁵³ Bkz. *a.g.e.*, I/422.

¹⁵⁴ Bkz. *a.g.e.*, II/428.

¹⁵⁵ Bkz. *a.g.e.*, II/429-430.

¹⁵⁶ Bkz. *a.g.e.*, II/431-432.

¹⁵⁷ Bkz. *a.g.e.*, II/434-436.

¹⁵⁸ Bkz. *a.g.e.*, II/438-441.

¹⁵⁹ Bkz. *a.g.e.*, II/442-444.

¹⁶⁰ Bkz. *a.g.e.*, II/445-454.

¹⁶¹ Bkz. *a.g.e.*, II/456-458.

¹⁶² Bkz. *a.g.e.*, II/459-463, II/477-480.

¹⁶³ Bkz. *a.g.e.*, II/465-476.

¹⁶⁴ Bkz. *a.g.e.*, II/481-484.

¹⁶⁵ Bkz. *a.g.e.*, II/485-486.

¹⁶⁶ Bkz. *a.g.e.*, II/487-497.

¹⁶⁷ Bkz. *a.g.e.*, II/498-501.

¹⁶⁸ Bkz. *a.g.e.*, II/502-505.

¹⁶⁹ Bkz. *a.g.e.*, II/507-513.

¹⁷⁰ Bkz. *a.g.e.*, II/514-519.

¹⁷¹ Bkz. *a.g.e.*, II/520-523.

¹⁷² Bkz. *a.g.e.*, II/524-526

¹⁷³ Bkz. *a.g.e.*, II/528-535.

¹⁷⁴ Bkz., *a.g.e.*, II/536-555.

¹⁷⁵ Bkz. *a.g.e.*, II/556-577.

¹⁷⁶ Bkz. *a.g.e.*, II/577-578.

önemlidir. O dönemin hastalıkları ve bu hastalıklar için önerilen ilaç ve tedavi şekilleri dikkate alındığında, hastalık çeşitlerinin fazlalığına karşılık tedavi yöntemlerinin ve tıbbî materyallerin nispeten daha sınırlı olduğu görülmektedir. Hatta bazı hastalıklar için bir tedavi bile önerilmediği, bunun yerine o hastalıkla ilgili daha çok koruyucu hekimlik tedbirlerinin tavsiye edildiği dikkati çekmektedir.

Bu arada Ebû Nuaym'ın zikrettiği bazı bap başlıklarıyla, ilgili hadisler arasında bir takım uyumsuzluklar olduğu farkedilmektedir. Kanaatimize bunun nedeni, müellifin, zikrettiği hastalıkların tedavisi konusunda ilgili bir hadis bulamadığında, konuya örtüşmeyen veya genel nitelikli bir hadisi zikretmesidir.

Dördüncü Makale : “İlaçlar ve Faydaları hakkındadır”.

Bu makaledeki başlıklar, çeşitli hadislerde geçen bitki adlarından oluşmaktadır. Yazar bu bitki adlarını, şifasına vesile oldukları hastalık adlarıyla beraber zikretmiştir. Sözü edilen bitkiler sırasıyla şunlardır: Sinameki yaprağı¹⁷⁷, pelin yaprağı¹⁷⁸, çörek otu¹⁷⁹, hanzal otu¹⁸⁰, kurumuş diken¹⁸¹, yabani kekik¹⁸², ödağacı¹⁸³, çam sakızı¹⁸⁴, kına¹⁸⁵, pirinç¹⁸⁶, hardal tohumu¹⁸⁷, mersin otu¹⁸⁸, buhur otu¹⁸⁹, reçinesinden yararlanılan lüban bitkisi¹⁹⁰, çemen otu¹⁹¹, helile ağacıının meyvesi¹⁹², yermantarı¹⁹³, kebere otu¹⁹⁴, kimyon¹⁹⁵, kabak¹⁹⁶,

¹⁷⁷ Bkz. Ebû Nuaym, *et-Tibbu'n-Nebevî*, II/583-586.

¹⁷⁸ Bkz. *a.g.e.*, II/587.

¹⁷⁹ Bkz. *a.g.e.*, II/588-589.

¹⁸⁰ Bkz. *a.g.e.*, II/590, II/598-599.

¹⁸¹ Bkz. *a.g.e.*, II/591-592.

¹⁸² Bkz. *a.g.e.*, II/593.

¹⁸³ Bkz. *a.g.e.*, II/594-596.

¹⁸⁴ Bkz. *a.g.e.*, II/597.

¹⁸⁵ Bkz. *a.g.e.*, II/599-601.

¹⁸⁶ Bkz. *a.g.e.*, II/602.

¹⁸⁷ Bkz. *a.g.e.*, II/603-604.

¹⁸⁸ Bkz. *a.g.e.*, II/604-605.

¹⁸⁹ Bkz. *a.g.e.*, II/606-607.

¹⁹⁰ Bkz. *a.g.e.*, II/608-609.

¹⁹¹ Bkz. *a.g.e.*, II/610-611.

¹⁹² Bkz. *a.g.e.*, II/613-614.

¹⁹³ Bkz. *a.g.e.*, II/615-619.

¹⁹⁴ Bkz. *a.g.e.*, II/619.

¹⁹⁵ Bkz. *a.g.e.*, II/620.

¹⁹⁶ Bkz. *a.g.e.*, II/621-622.

safran otu¹⁹⁷, saç boyamada kullanılan ketem¹⁹⁸, mercanköşkü¹⁹⁹, bakla²⁰⁰, hindiba yaprağı (frenk salatası)²⁰¹, su teresi²⁰², kereviz²⁰³, turp²⁰⁴, zeytinyağı²⁰⁵, mercimek²⁰⁶, bal²⁰⁷. Makaleye son verirken, hayvanlarınuzuları ve iyi geldikleri hastalıklara ait bir bap başlığı altında kurgağa²⁰⁸ sinek²⁰⁹ ve keler²¹⁰ türünden hayvanlara da yer verilmiştir.

Ebû Nuaym bu makaleyi bütünüyle ilaçlara ayırmıştır. Onun “ilaç” olarak zikrettiği şeyler genellikle bitki menşeli olup, başka bir madde ile karıştırılmadığı sürece tip ilminde bunlara “müfred ilaçlar” denilmektedir. Bu tür ilaçların eski zamanlardan beri tedavi maksadıyla kullanıldığı ve iyi neticeler verdiği bilinmektedir. Sözü edilen ilaçların yan etkilerinin, kimyasal ilaçlara nispetle daha az oluşu, son zamanlarda özellikle batı dünyasındaki farmakolog ve doktorların ilgisini bu alana (alternatif tip sahasına) çekmiştir. Bu arada müellif, “mürekkep ilaç” olarak bilinen bazı karışımardan bahseden hadisleri de zikretmektedir.

Beşinci Makale: “Hasta bakımı, nekâhat dönemindeki hastanın beslenmesi ve kuvvetli gıdalarla ilgilidir”.

Bu makalenin ilk konuları, hastalara yedirilmesi ve içirilmesi gereken gıdalara dair rivayetleri toplamaktadır. Makalede yer alan başlıca konu başlıkları şunlardır: İştahsız hastanın yemeğe zorlanmaması²¹¹, istah artırmak amacıyla hastaya sevdiği yemekleri yedirme²¹², hastaya, istahı açıldıktan sonra yedirme²¹³, hastalık

¹⁹⁷ Bkz. a.g.e., II/623-624.

¹⁹⁸ Bkz. Ebû Nuaym, *et-Tibbu'n-Nebevi*, II/625.

¹⁹⁹ Bkz. a.g.e., II/626.

²⁰⁰ Bkz. a.g.e., II/626.

²⁰¹ Bkz. a.g.e., II/627-630.

²⁰² Bkz. a.g.e., II/631-632.

²⁰³ Bkz. a.g.e., II/633.

²⁰⁴ Bkz. a.g.e., II/634.

²⁰⁵ Bkz. a.g.e., II/635-636.

²⁰⁶ Bkz. a.g.e., II/637.

²⁰⁷ Bkz. a.g.e., II/638-639.

²⁰⁸ Bkz. a.g.e., II/640.

²⁰⁹ Bkz. a.g.e., II/640-641.

²¹⁰ Bkz. a.g.e., II/641.

²¹¹ Bkz. a.g.e., II/645-646 II/653.

²¹² Bkz. a.g.e., II/647.

²¹³ Bkz. a.g.e., II/648.

süresince aşırı hareketten kaçınılması²¹⁴, nekâhet dönemindeki hastaya zarar veren gıdalardan sakındırılması²¹⁵, hastanın rahat ettirilmesi²¹⁶.

Müellif daha sonra, su çeşitleri, faydalı ve zararlı olan sular, su içme adabı ve diğer içeceklerle ilgili konulara temas eder, ki bu konuda zikrettiği bap başlıklarını şunlardır: En faydalı suyun hafif ve tatlı su oluşu²¹⁷, soğuk suyun faydaları ve suyun soğutulduğu yerler²¹⁸, büyük nehirlerin ve dirlendirilmiş suların makbul oluşu²¹⁹, güneyden gelen kaynak sularının nispeten kötü oluşu²²⁰, depolarda fazla kalmadığı sürece yağmur suyunun en hafif su oluşu²²¹, güneş ışınlarıyla ısınan sularla sık yıkanmanın abras hastalığına sebebiyet vermesi²²², yeraltı sularının ağır olup bazı hastalıklara yol açması²²³, yıkanma suyu olarak tatlı suyun tuzlu sudan daha faydalı olması²²⁴, balla karıştırılmış kaynamış suyun kulunca iyi gelmesi²²⁵, sık yıkanmanın ten rengini değiştirerek sarartması²²⁶, zemzemin, tedavi maksadıyla kullanılan suların en iyisi olması, sıcak su içmenin keraheti²²⁷, suyu üç nefeste ve cam bardakla içmenin uygunluğu²²⁸.

Eserde, su konusunu süt çeşitleri ve sütten yararlanma yöntemlerine ilişkin konular takip etmektedir. İlgili konu başlıklarını şöyledir: İnek sütünün şifali olması²²⁹, koyun sütünün nispeten yoğun oluşu ve bunun suyla hafifletilmesi gerekeceği²³⁰, keçi sütünün koyun sütünden daha iyi ve hafif olması²³¹, deve ve at sütünün şifali oluşu²³², sütü hurma ile yemenin vücuda direnç

²¹⁴ Bkz. Ebû Nuaym, *et-Tibbu'n-Nebevî*, II/649.

²¹⁵ Bkz. a.g.e., II/649-652.

²¹⁶ Bkz. a.g.e., II/654-655.

²¹⁷ Bkz. a.g.e., II/657-658.

²¹⁸ Bkz. a.g.e., II/659..

²¹⁹ Bkz. a.g.e., II/661.

²²⁰ Bkz. a.g.e., II/662.

²²¹ Bkz. a.g.e., II/663.

²²² Bkz. a.g.e., II/664.

²²³ Bkz. a.g.e., II/665.

²²⁴ Bkz. a.g.e., II/666.

²²⁵ Bkz. a.g.e., II/667.

²²⁶ Bkz. a.g.e., II/667.

²²⁷ Bkz. a.g.e., II/670-672.

²²⁸ Bkz. a.g.e., II/673-677.

²²⁹ Bkz. a.g.e., II/678-680.

²³⁰ Bkz. a.g.e., II/681.

²³¹ Bkz. a.g.e., II/682.

²³² Bkz. a.g.e., II/683-686.

kazandırması²³³, tereyağının temriye rahatsızlığına faydalı olması, eritilmiş yağıن beden sertliklerini yumusatması²³⁴ ve peynirin mideyi kuvvetlendirmesi²³⁵.

Başka bazı içeceklerle ilgili konu adları şunlardır: Bal şerbetinin faydası²³⁶, üzüm hoşafının bedene kuvvet vermesi ve bağırsaklı temizlemesi²³⁷, hurma şrasının (nebiz) kanı tazelemesi²³⁸ ve üzüm şrasının faydaları²³⁹.

Görüldüğü üzere, Ebû Nuaym, bu makaleyi; hastanın bakım ve beslenmesiyle kuvvetli gıdalara tahsis etmiştir. Hastabakıcılık kapsamına giren işler, günümüzde daha ziyade hemşirelik mesleğinin gerektirdiği görevleri animsatmaktadır. Bu görevleri; ilk yardım, hastanın bakım ve ihtiyaçlarıyla ilgilenme ve belirli bir diyeti uygulama olmak üzere üç maddede toplayabiliriz. Beşinci makalede geçen konu başlıklarına dikkat edildiğinde, bunların, ilk yardım kısmı hariç, hemşireliğin diğer ilgi alanlarını kapsadığı görülmektedir. Makale, günlük hayatı sık sık kullanılan içecekler ve bunlarla ilgili değişik konulara temas eden başlıklarla noktalانmıştır.

Altıncı Makale: “Meyveler hakkında”

Müellif, iki konudan oluşan bu makalesinin ilk başlığında, vitaminlı meyvelerden ve hangi meyvenin hangi hastalığa iyi geldiğinden bahseder. İlgili rivayetlere göndermeler yaparak zikredilen meye adları şunlardır: Ayva²⁴⁰, turunç²⁴¹, badem²⁴², nar²⁴³, sidre (Arabistan kirazı)²⁴⁴, üzüm²⁴⁵, kuru üzüm²⁴⁶, Hindistan cevizi²⁴⁷, ham hurma²⁴⁸, taze hurma²⁴⁹, kuru hurma.²⁵⁰ . İkinci

²³³ Bkz. a.g.e., II/687-688.

²³⁴ Bkz. Ebû Nuaym, *et-Tibbu'n-Nebevi*, II/688-692.

²³⁵ Bkz. a.g.e., II/693.

²³⁶ Bkz. a.g.e., II/694-695.

²³⁷ Bkz. a.g.e., II/696-697.

²³⁸ Bkz. a.g.e., II/698.

²³⁹ Bkz. a.g.e., II/699-705.

²⁴⁰ Bkz. a.g.e., II/706-708.

²⁴¹ Bkz. a.g.e., II/709-710.

²⁴² Bkz. a.g.e., II/710-711.

²⁴³ Bkz. a.g.e., II/712-714.

²⁴⁴ Bkz. a.g.e., II/714-715.

²⁴⁵ Bkz. a.g.e., II/716-718.

²⁴⁶ Bkz. a.g.e., II/719-724.

²⁴⁷ Bkz. a.g.e., II/722.

²⁴⁸ Bkz. a.g.e., II/722-725.

²⁴⁹ Bkz. a.g.e., II/725.

başlıkta ise, hangi meyvenin hangisiyle yenilmesinin daha uygun olacağı hususunda bilgi verilmektedir. Bu meyanda, taze hurmanın karpuzla²⁵¹, hurmanın sütle yenilmesinin uygun olacağı²⁵², en faydalı hurmanın da acve hurması olduğuna²⁵³ dair bilgiler verilmektedir.

Altıncı makalede verilen bu bilgiler, vitaminli gidalarla beslenmenin önemini vurgulaması bakımından önem arz ettiği gibi, meyveler konusunda zikredilen rivayetlerin Hz. Peygamber döneminde Arap yarımadasında tüketilen meyvelerin neler olduğunu bildirmesi açısından da dikkate değerdir.

Yedinci Makale: “Etler ve etlerden yararlanma hususundadır”

Bu makale, et türlerine ilişkin rivayetleri toplamakta, hangi hayvan etlerinin ve bu hayvanların hangi uzuvlarının yenilebileceğine dair bilgileri içeren başlıklardan oluşmaktadır. Söz konusu et türleri faydalariyla birlikte belirtilmiştir. Makalede yer alan başlıca konular şunlardır: Et çeşitleri, yenilebilecek hayvan uzuvaları, etin beslemedeki rolü²⁵⁴, sığır eti²⁵⁵, deve eti²⁵⁶, at eti²⁵⁷, hayvanın cenini²⁵⁸, koyunun boyun eti²⁵⁹, ön iki bacak ve pazıları²⁶⁰, sırt eti²⁶¹, böbrek ve dalak²⁶², tirit yemeği²⁶³, tavşan eti²⁶⁴, tavuk eti²⁶⁵, toy kuşu eti,²⁶⁶ bildircin eti²⁶⁷, serçe eti²⁶⁸, keler eti²⁶⁹ ve çekirgedir²⁷⁰.

²⁵⁰ Bkz. *a.g.e.*, II/726-728.

²⁵¹ Bkz Ebû Nuaym, *et-Tibbu'n-Nebevi*, II/728-730, II/731-732.

²⁵² Bkz. *a.g.e.*, II/730-731.

²⁵³ Bkz. *a.g.e.*, II/732-733.

²⁵⁴ Bkz. *a.g.e.*, II/734-738.

²⁵⁵ Bkz. *a.g.e.*, II/738-739.

²⁵⁶ Bkz. *a.g.e.*, II/739.

²⁵⁷ Bkz. *a.g.e.*, II/740-741.

²⁵⁸ Bkz. *a.g.e.*, II/741.

²⁵⁹ Bkz. *a.g.e.*, II/742-743.

²⁶⁰ Bkz. *a.g.e.*, II/744-745.

²⁶¹ Bkz. *a.g.e.*, II/746.

²⁶² Bkz. *a.g.e.*, II/747.

²⁶³ Bkz. *a.g.e.*, II/749.

²⁶⁴ Bkz. *a.g.e.*, II/750-751.

²⁶⁵ Bkz. *a.g.e.*, II/752.

²⁶⁶ Bkz. *a.g.e.*, II/753.

²⁶⁷ Bkz. *a.g.e.*, II/754.

²⁶⁸ Bkz. *a.g.e.*, II/755.

²⁶⁹ Bkz. *a.g.e.*, II/756.

²⁷⁰ Bkz. *a.g.e.*, II/756-758.

Ebû Nuaym'in bu makalede hayvan türlerini ve hayvanların uzuvlarını zikrederken, aynı zamanda bunların içerdiği proteinleri, insan bedenine olan yararlarını, bunlardan bir kısmının zararlı yönlerini zikretmesi, dengeli beslenme açısından önemlidir. Müellif bu bilgilerle yetinmeyerek, bazı hayvanların yenilmesi konusunda dini huküm bildiren hadisleri de belirtmiştir.

Ebû Nuaym'in *et-Tibbu'n-Nebevi* adlı eserinde yer alan ve yukarıda ana hatlarıyla tanıtılan yedi makale genel olarak incelenliğinde, makalelerin şu ortak özelliklere sahip olduğu söylenebilir:

- a. Konu başlıklar altında zikredilen hadislerin yanı sıra, sahaba ve tabiûna ait rivayetlere de önemli ölçüde yer verilmiştir²⁷¹.
- b. Zaman zaman müellif, bir hadisi farklı konu başlıklar altında birkaç defa tekrar etmiştir²⁷².
- c. Makalelerde yer alan rivayetlerin, ait oldukları konu başlıklarıyla her zaman uyumlu olduklarını söylemek mümkün değildir²⁷³.

3- Hadislerin Sıhhat Açısından Değeri

Ebû Nuaym, kendisini, yalnızca sahîh hadislere yer verme kriteri ile bağlamadığından ve sadece sahîh hadisleri bir araya toplama amacı gütmemişinden kitabına her türlü hadisi almıştır. Esasen onun amacı; daha önce *Nebevi tip* alanında kaleme alınmış olan İbnu's-Sunnî'nin eseri üzerine müstahraq çalısması yapmak, söz konusu eserde nakledilen hadislerin tariklerini çoğaltmak ve lafız değişikliği olan hadisleri de zikretmektir. Böylece onun bu eseri, kapsamlı oluşu sebebiyle, hem kendi döneminde yaşayan Müslümanların nebevi tip alanında ulaşabileceği hadislerin sayısını artıracak, hem de nebevi tip alanında kendisinden sonraki müelliflere kaynaklık edecekti. Nitekim öyle de olmuş, müteakip birçok esere kaynaklık eden Ebû Nuaym'in bu eseri, müstahraq çalısmasının gereği olarak çoğaltılan isnad ve tarikler, her zaman olmasa da zaman zaman hadislerin takviye edilmesinde rol oynamıştır.

Ebû Nuaym, naklettiği hadislerin değerlendirmesini yapmak yerine, onları başka yollardan takviye etmeyi tercih etmiş gözükmeğtedir. Zaten müstahraq çalışmalarının maksadı da çoğulukla budur. Ancak nebevi tip alanındaki hadislerin büyük ölçüde zayıf

²⁷¹ Örneğin, bkz. *a.g.e.*, II/530-535.

²⁷² Örneğin, *a.g.e.*, I/410'deki 368 no'lu hadis, II/ 468' de bir defa, II/ 512-513 'de dört defa ve II/748'de ise iki defa tekrar edilmiştir.

²⁷³ Örneğin, bkz. *a.g.e.*, II/528-530.

oluşu, hatta bazen hadis uyduran kimselerce nakledilmesi, bu gibi rivayetlerin onun eserinde de bol bol zikredilmesine yol açmıştır. Dolayısıyla makalelerde, azımsanmayacak sayıda zayıf ve uydurma hadis yer almaktadır²⁷⁴.

Ebû Nuaym'ın eserinde yer alan hadisler sıhhat açısından bir değerlendirmeye tabi tutuldugunda, metinsiz 70 rivayetin dışında, zikrettiği 905 metinli hadisin 507'sinin sahîh veya hasen, 286'sının zayıf veya çok zayıf, 75'inin de uydurma olduğu görülmektedir. Ayrıca eserde, kaynaklarda bulunamayan 36 hadis de yer almaktadır. Ebû Nuaym, rivayet ettiği birçok merfû hadisin yanında azımsanmayacak derecede mürsel²⁷⁵, mevkuf ve maktu eser veya haberler zikretmiştir²⁷⁶.

D. Eser Üzerine Yapılan Çalışmalar

Kültür tarihimizde önemli bir yer işgal eden her bir kıymetli eser üzerine şerh, haşiye, ihtisar veya tercüme gibi bazı çalışmaların yapıldığı bilinmektedir. Ebû Nuaym'ın bu eseri de kendi alanında önemli bir yer işgal etmiş olmalı ki onun üzerine ihtisar ve tercüme çalışmaları yapılmıştır.

1. İhtisarlar

Ebû Nuaym'ın *et-Tibbu'n-Nebevî* adlı eseri üzerine dört ihtisâr tespit edilmiştir.

a) Yukarıda Brockelman'ın, Mısır'daki Menar matbaasında 1344/1925 yılında Ebû Nuaym'a ait *Tibbu'n-Nebî* adlı bir kitabın basıldığını kaydettiğini belirtmiştik. Ancak bu ihtisarın ismi ve kimin tarafından yapıldığı belli değildir²⁷⁷. Tüm çabalarımıza rağmen, sözü edilen kitaba ulaşmak mümkün olmadı. Merhum M. Tayyib Okiç'e göre bu eser, üçüncü sırada zikredeceğimiz Ahmed b. Yûsuf et-Tifâşî'nin *el-Vâfi fi't-Tibbi's-Şâfi* adlı eseri olmalıdır²⁷⁸.

b) İkinci ihtisar, Abdulvahhâb b. Ahmed b. Mahmûd er-Rûmî tarafından yapılmıştır. Müellif, metindeki senetleri hazfetmekle

²⁷⁴ Örneğin, bkz. Ebû Nuaym, *et-Tibbu'n-Nebevî*, II/587, 389, 593, 595, 598, 600, 602, 604, 605, 606, 609, 610, 611, 624, 626, 627, 628, 630, 631, 632, 634, 636, 638, 644-645, 648, 655, 657, 664-665, 668, 674, 675, 679-680, vd.

²⁷⁵ Bkz. Ebû Nuaym, *et-Tibbu'n-Nebevî*, I/236-237, 286-287.

²⁷⁶ Bkz. a.g.e., I/297, 301, 317, 347-348, 361, 369-370, 376, 386, 389, 415.

²⁷⁷ Bkz. Brockelmann, *GAL*, I/445.

²⁷⁸ Bkz. Okiç Tayyib, *Meseleler*, s. 156

kalmayıp başka kaynaklardan da hadisler eklemiştir. Söz konusu eserin iki yazması mevcuttur, ilki Butrasburg kütüphanesi V, 242:2'de; ikincisi ise, Bon'da 245:6 numarada *el-Vâfi bi't-tibbi's-Şâfi* adıyla kayıtlı bulunmaktadır²⁷⁹.

c) Ebû Nuaym'in *et-Tibbu'n-Nebevi'si* üzerine yapılan ihtisarlardan şüphesiz en meşhuru, Ahmed b. Yûsuf et-Tifâşî tarafından hazırlanan eserdir. Kâtîp Çelebi bu eseri *eş-Şifâ fi't-Tibb 'an'il-Mustafa* adıyla kaydetmekte ve şu bilgileri vermektedir :

"İmam Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillah el-İsfahânî'nin tahircinden düzenlenmiştir. Eseri cem eden Ahmed b. Yûsuf b. Ahmed et-Tifâşî'dir. Başlangıcı, 'Ey Allah'im, ey vehim ve zanlardan sıyrılmayı lütfeden...' şeklindedir. Tifâşî, Ebû Nuaym'in eserindeki senetleri çıkarmış, tıp kitablarındaki tertibe göre yeniden düzenlemiş ve eserine *el-Vâfi fi't-tibbi's-Şâfi* ismini vermiştir"²⁸⁰.

Ayrıca Kâtîp Çelebi, *el-Vâfi fi't-tibbi's-Şâfi* adıyla bir eser daha kaydetmekte ve "eş-Şifâ fi't-tibbi 'an'il-Mustafâ" adlı eserin muhtasarıdır" demekle yetinmekte; bunun Tifâşî'nin kitabı mı yoksa bu eserin bir muhtasarı mı olduğunu belirtmemektedir²⁸¹. Ancak büyük bir ihtimalle kasdettiği Tifâşî'nin kitabı olmalıdır.

Tifâşî'nin *eş-Şifâ fi't-tibb 'an'il-Mustafa* adlı kitabının yazmalarından ikisi Türkiye'de bulunmaktadır. Bunlardan ilki Manisa Kütüphanesi 2935 numarada kayıtlı mecmuanın içindeki yedinci risaledir. 96-116 varaklar arasında talik hatla istinsâh edilmiş yazmanın istinsâh kaydı 963 yılı olarak verilmektedir. İkinci nüsha ise İstanbul Belediye kütüphanesinde 026 numarada kayıtlı olup 62 varaktır. Nesih hatla yazılmıştır²⁸². Ayrıca bu kitabın Kahire'deki Dâru'l-Kutubi'l-Mîsriyye kütüphanesinde de h. IX. asra ait, Tıp 85 numarada kayıtlı bir yazması daha vardır. 97 varaklı olup her sayfası 15 satıldan oluşmaktadır²⁸³. Bu eserin tenkitli neşri, Abdu'l-Mu'tî Emîn el-Kal'acî tarafından yapılmıştır²⁸⁴. Ancak bu eser

²⁷⁹ Bkz. Brockelmann, GAL, I/445.

²⁸⁰ Bkz. Kâtîp Çelebi, Keşf, II/1055.

²⁸¹ Bkz. Kâtîp Çelebi, a.g.e., II/1996.

²⁸² Bkz. Şesen, Ramazan, *Fîhrîstu Mahtutâtî't-Tibbi'l-Îslâmî fi Mektebâtî Turkeyâ*, İst.1404-1984, s. 126.

²⁸³ Bkz. Tifâşî, *eş-Şifâ fi't-Tibbi'l-Müsnedi 'ani's-Seyyidi'l-Mustafâ*, thk. Abdu'l-Mu'tî Emîn el-Kal'acî, Dâru'l-Mâ'rife, Beyrut, 1408/1988. s. 26.

²⁸⁴ Tifâşî'nin bu muhtasarının tenkitli neşri için bkz. *eş-Şifâ fi't-Tibbi'l-Müsnedi 'ani's-Seyyidi'l-Mustafâ*, thk. Abdu'l-Mu'tî Emîn el-Kal'acî, Dâru'l-Mâ'rife, Beyrut, 1408/1988.

inceleinirken, bir çok baskı ve okuma hatalarının bulunduğu farkedilmiştir.

d) Bir başka ihtisar da, müellifi belli olmayan *İ'lâmu'l-Hikemi'n-Nebeviyye fi Ahkâmi't-Tibbiyye* adıyla yapılmış çalışmadır. Her ne kadar eser bu adı taşısa da, daha ziyade *Muntehabu Tibbi'n-Nebî li Ebî Nu'aym* ismiyle bilinmektedir. Yazar, eserin girişinde şunları söylemektedir:

“Bu eser, Şeyh ve İmam Ebû Nuaym Ahmed b. ‘Abdillah b. Ahmed el-Hâfiż el-İsfahânî’nin *et-Tibbu'n-Nebî* kitabından intihâb edilmiştir. Rivayetlerin senedleri hazfedilmiş ve tekrarlar terkedilmiştir. Yedi makaleye şamil olup, müellifin tertibi üzerine tertip edilmiştir. Ancak faidesi gizli kalan bilgiler verilmiş ve yararlı görülen yerlerde çok az değişiklik yapılmıştır. Ayrıca, esere değerli imamların kitablarından hadisler eklenmiştir...”²⁸⁵.

diyerek bu zatların eserlerini zikreder. Söz konusu ihtisar 87 varak olup, yazması Kayseri Raşid Efendi Kütüphanesinde 27318 numarada kayıtlıdır²⁸⁶.

2. et-Tibbu'n-Nebevi'nin Tercümesi

Ebû Nuaym el-İsfahani'nin *et-Tibbu'n-Nebevi* adlı eseri tipki Ebû'l-Kâsim en-Nisâburi'nin *Tibb-i Nebevi* adlı eseri gibi²⁸⁷ Osmanlıların erken dönemlerinde Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Ebû Nuaym'ın eserini çeviren zat Ahmed Dâîdir. Ancak mütercim Ebû Nuaym'ın bizzat eserini çevirmek yerine Tifâşî'nin yaptığı muhtasarı tercüme etmiş, esere de, *es-Şîfâ fi ehâdisi'l-Mustafâ* adını vermiştir²⁸⁸.

Ahmed Dâî kitabın başında “Bu Kitabın mütercimi *Huve'l-Abdu'l-Fakîr ile'l-Ganiyyi'l-Kebîr* Ahmed b. İbrahîm b. Muhammed el-Marûf bi'd-Dâî şeklinde ismini vermekte ve tercümenin II. Murad zamanında vezirlik yapmış Umur b. Timurtaş (v. 1461) adına yapıldığını belirtmektedir²⁸⁹. Ahmed Dâî'nin *et-Tibbu'n-Nebevi* adlı

²⁸⁵ Bkz. *Muntehabu Tibbi'n-Nebî*, Raşid Efendi Ktp., no: 27318, va.2.

²⁸⁶ Bu yazmanın mikrofilmmini, Ankara Milli Kütüphanesine müracaat ederek temin ettik, eseri tâhrik ederken bu yazmayı da yardımcı nüsha olarak kullandık.

²⁸⁷ Bkz. İhsanoğlu, Ekmeleddin, *Türkçe Tibb-i Nebevi Yazmalar*, Tıp Tarihi Araştırmalar-2, İst. 1988, s.35.

²⁸⁸ Bkz. İhsanoğlu, Ekmeleddin, *a.g.e.*, s. 35.

²⁸⁹ Bkz. İhsanoğlu, Ekmeleddin, *a.g.e.*, s. 36.

tercümesinin Türkiye kütüphanelerinde on kadar yazma nüshası bulunmaktadır²⁹⁰.

Sonuç

H. IV-V./m.X-XI. asırlarda en dikkat çeken şahsiyetlerinden biri kuşkusuz, dinî ilimlerin birçok alanında kıymetli eserler bırakan Ebû Nuaym el-İsfahânîdir.

Ebû Nuaym'ın ilmi kişiliğinin oluşmasında ilimle meşgul olan bir aileye mensubiyetinin yanında, memleketi İsfahân'ın o günkü ilmi ve kültürel konumunun da büyük rol oynadığı bir gerçektir. Hadis ilmindeki şöhretinin yanında Ebû Nuaym'ın, fıkıh, akâid, tarih ve tasavvuf gibi diğer islâmî ilimlerde de önemli bir birikiminin bulunduğu eserlerinden açıkça anlaşılmaktadır.

Onun *et-Tibbu'n-Nebevi* adlı eseri, Hz. Peygamber ve sahâbenin tıp bilgisi ve tıbbî uygulamalarına ilişkin, çok sayıda rivâyeti/hadisi, geniş bir tasnif çerçevesinde toplayan, nebevi tıp literatüründe yerini almış ilk kaynaklardan birisidir. Her ne kadar Ebû Nuaym'dan önce de nebevi tipla ilgili eserler var idiyse de bunlar, ya hacim itibarıyle küçük ya da genel hadis literatürü içine dağıtılmış koleksiyonlardan ibarettir. Onun bu eseri, zikrettiğimiz özelliklerin dışında, tasnifinin güzelliğiyle de dikkati çekmektedir. Eserini yedi makaleye bölerek, her makaledeki başlıklarını, bir tıp kitabı sistemiğine benzer tarzda ayrıntılı bir şekilde düzenlemiştir olması, eserden istifadeyi kolaylaştırmıştır.

Ebû Nuaym, zikrettiği hadislerle sağlık konusunu da ele almakta ve gerekli ilaçları, çağının bilgilerine göre sunmaktadır. Hastalıkların türleri ve her bir hastalığın ilacının bilgisi verilirken hastalıkların çıkış nedeni olarak aşırı üzüntünün gösterilmesi ve iyileştirilmesi bağlamında bazı maddî ve manevî tedavi önerilerinin yer olması kayda değer bilgilerdir. Ayrıca hadisler ışığında zikrettiği hastalıklara sunduğu ilaç önerileri ve tedavi yöntemleri, Hz. Peygamber ve Sahabe döneminin tıbbını yansıtması bakımından önemlidir. Ancak hadislerde geçen o döneme ait sözkonusu hastalıkları, ilaç ve tedavi şekillerini değerlendirdiğimizde, çok çeşitli

²⁹⁰ Nüshaların bulunduğu kütüphaneler ve kayıt numaraları şunlardır; Cerrah Paşa Tıp Tarihi Ens. nr.442; 565; 335; Kadızâde Mehmed Efendi, nr. 349; Ali Emiri, 176/1, Amasya Bayezid, nr.1674; Hasan Hüsnü Paşa, nr.1364; Fatih, nr.3540; Topkapı, Revan nr.1689/2. Bu konuda bkz. İhsanoğlu, Ekmeleddin, *a.g.e.*, s. 36; Şeşen, Ramazan, *Mahtutât*. 126-127.

hastalıkların bulunduğuunu ama bunların tedavisinde kullanılan tıbbi malzeme ve yöntemlerin çok sınırlı olduğu görülmektedir.

Müellifin, bugünkü hemşirelik sahasına giren hasta bakımı, diyeti ve hastaya verilecek gerekli gıdalar hakkında verdiği bilgiler, tedaviyi çabuklaştırmaya açısından önem arzettmektedir. Ayrıca insanın beden sağlığının önemli bir bölümünü yiyecek ve içeceklerle dayanmaktadır. Ebû Nuaym, insanın günlük hayatında sıkça kullandığı içecekleri, bunların fayda ve zararlarını, içeceklerden faydalananma konusundaki yöntemleri içeren rivayetleri zikrederek bu konuları aydınlatmaktadır. Örneğin, çeşitli meyvelerin vitaminli olanlarını ve hangi hastalıklara iyi geldiğini, hangi meyvelerin hangileriyle birlikte yenileceğine ilişkin verdiği bilgiler gibi. Bu bilgiler vitaminli beslenmenin önemini vurgulaması açısından değer arzettmektedir.

Müellif, et türlerine ilişkin rivayetleri toplamış, hangi etlerin ve organların yenildiğine dair bilgileri ve faydalarını da belirtmiştir. Hayvan türlerini ve organlarını zikrederken, bunların içerdeği proteinleri ve insan bedenine olan faydaları yanında bazı zararlı yönlerini de zikretmesi, et mamülleri ile beslenme konusunda bugün de ifade edilen dengeli olma prensibini yansımaktadır.

Eserin öneminden dolayı, bilim tarihinde okuyucuya ulaşması için gayret gösterildiği, bu çerçevede bir takım ihtisar çalışmalarının da yapıldığı bilinmektedir. Nitekim Osmanlı Devleti döneminde de eserin bir muhtasarı tercüme edilmiş bulunmaktadır.